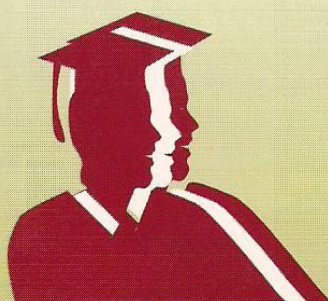

DOKTORANDUSZOK A TUDOMÁNY SZOLGÁLATÁBAN

**KATASZTRÓFAVÉDELMI
MAGISZTER**

1

**DOKTORANDUSZOK
A TUDOMÁNY SZOLGÁLATÁBAN**

KATASZTRÓFAVÉDELMI MAGISZTER KÖNYVEK

2001.

**A Belügyminisztérium
Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság kiadványa**

Felelős kiadó:
Dr. Bakondi György
főigazgató

Lektorok:
Dr. Bukovics István,
Dr. Varga Péter Miklós

Szerkesztő:
Ambris József

Borítóterv:
Faragó Gábor

ISBN: 1587-7663
ISSN: 963-9208-14-4

Nyomdai munkák:
BM Nyomda Kft.

Felelős vezető:
Peringer József
ügyvezető igazgató

2001

TARTALOMJEGYZÉK

ENDRÓDI ISTVÁN

pv. ezredes, a BM OKF gazdasági főigazgató-helyettese

A BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság szerepe az ország védekezési rendszerében, különös tekintettel a 2001 márciusában bekövetkezett tiszai árvíz során végzett tevékenységének figyelembevételével 5

LAUER JÁNOS

tű. őrnagy, a Zala Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság Megelőzési Osztály vezetője

Szénhidrogén származékokkal szennyezett talajok, talajvizek, iszapok ártalmatlanítása, mentesítése 30

MUHORAY ÁRPÁD

pv. ezredes, a Zala Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság igazgatója

A megyei katasztrófavédelmi igazgatóság és a megyei rendőr-főkapitányság együttműködésének lehetőségei Zala megyében 47

NAGY LAJOS

tű. ezredes, BM OKF Ellenőrzési és Felügyeleti Osztály főreferense

A Paksi Atomerőmű Rt. baleset-elhárítási szervezete és a hivatásos önkormányzati tűzoltóság bevethetősége 68

TATÁR ATTILA

tű. dandártábornok, a BM OKF hatósági főigazgató-helyettese

Repülőterek tűzvédelme a budapesti Ferihegyi Repülőtér tükrében 83

ÜVEGES LÁSZLÓ

pv. ezredes, a Fejér Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság igazgatója

A katasztrófa-veszélyeztetettség felmérésének néhány aktuális kérdése 108

VARGA IMRE

pv. ezredes, a BM OKF Koordinációs Főosztály főreferense

CSEH GÁBOR

a Műszaki Biztonsági Főfelügyelet tanácsosa

A súlyos ipari baleseti veszélyek egységes szabályozásának kialakítása a megelőzés és a védelem követelményeinek tükrében 137

VERESNÉ HORNYACSEK JÚLIA

pv. hadnagy, a BM OKF Koordinációs Főosztály főreferense

A lakosságfelkészítés, mint az árvízi krízisintervenció egyik alappillére 159

VERESNÉ HORNYACSEK JÚLIA

A lakosságfelkészítés, mint az árvízi krízisintervenció egyik alappillére

---

E tanulmányban a 2001. évi tiszai árvíz tapasztalatait felhasználva arra teszek kísérletet, hogy alátámasszam azt az elgondolást, miszerint a sikeres árvízi krízisintervenció egyik alappillére és egyben feltétele a komplex lakosságfelkészítés. Bemutatom a 2001. évi árvíz kulcseményeit, az árvíz lakosságra gyakorolt hatásának megnyilvánulási formáit és felsorolok néhány bevált kríziskezelési módot. A tanulmány terjedelménél fogva nem foglalkozhat a veszélyhelyzeteknek a katasztrófavédelem szervei, valamint a társszervek hivatásos állományát érintő hatásaival. Ezek további kutatás tárgyát képezik.

A KRÍZISINTERVENCIÓ FOGALMÁNAK ÚJRAÉRTELMEZÉSE

A krízis görög eredetű szó, *válságot, válságos állapotot, fordulópontot* jelent. Kettős lehetőséget rejt magában: a helyzet jobbra fordulását épp úgy, mint a helyzet romlásának lehetőségét. Kialakulása korlátozódhat az egyes emberre, de kiterjedhet egy egész közösségre (csoportra) is.

A pszichológiában – nagyon leegyszerűsítve – a krízis a lelki egyensúly felborulását jelenti. Mint ahogy azt Faragó Klára a „Kockázatpercepció és kockázatkommunikáció” c. tanulmányában megfogalmazza, „a kockázattal való szembesülés kognitív és emocionális nehézségeket okoz”.¹ A krízis kialakulását okozhatja, ha az egyén olyan helyzetbe kerül, ami a megszokott életéből kibillent, és az új helyzetet a korábban jól bevált problémamegoldó módszerekkel nem tudja megoldani. Faragó Klára értelmezésében az egyének viselkedése az adott helyzetben attól függ,

---

¹ Faragó Klára: Kockázatpercepció és kockázatkommunikáció, kandidátusi értekezés Bp., 1993. 60. o.

hogy mennyire informáltak, és hogyan tudják a helyzetre vonatkozó ismereteiket hasznosítani. A krízis tünetei igen széles skálán mozognak az egyszerű ingerlékenységtől kezdve az érzelmi funkciók megváltoztatásán, szorongáson, figyelembeszűkülésen keresztül a teljes összezavarodottságig. Súlyos esetben öngyilkosságba torkollhat.

A katasztrófavédelemben a krízis szó ennél összetettebb, mindig valamilyen, a krízis tulajdonságjegyét tükröző, minőségjezővel kapcsolt *fogalom*, amely arra is utal, mely veszélyhelyzet váltotta azt ki. Magába foglalja az egyénre jellemző, a pszichológiából ismert krízisállapot tüneteit, ezen túlmenően azonban magába foglalja a közösség negatív átstrukturálódását, esetleg bomlását, a közösségi funkciók működésének zavarát illetve teljes megszűnését jelző tüneteket is. A katasztrófavédelemben tehát az egyén és a közösség problémái komplexen jelennek meg, és az interferencia törvénye alapján erősítik egymást. Ennél fogva a krízis kezelése is csak komplex módon lehetséges. Az árvízi krízis a fentiek mellett magába foglalja az „árvízspecifikus” kríziselemeket is.

A krízisintervenció fogalma a pszichológiából ered. A kríziselmélet megteremtésében jelentős szerepet játszott egy Lindemann nevű pszichiáter, aki az 1942-es bostoni mulatótűz túlélőinek és a több mint ötszáz halott hozzátartozóinak próbált lelki segítséget nyújtani. A Lindemann-féle preventív program nyomán, később a koreai háború katonáinak lelki rehabilitációját végző pszichológusok és pszichiáterek tapasztalatainak tükrében, valamint a saját kutatásai eredményeként 1964-ben Gerald Caplan megteremtette a krízisintervenciók gyakorlat alapjait. A *krízisintervenció* a pszichológiában az a tevékenység, amely segítségével a válságban lévő *egyént* megvédjük attól, hogy krízisállapota átcsapjon valamilyen pszichiátriai állapotba, esetleg öngyilkosságba. A környezetet bevonja ugyan a folyamatba, de mindig az egyes emberrel való konkrét foglalkozást jelent. Mindig csak azzal a konkrét problémával foglalkozik, amely az adott pillanatban az egyén krízishelyzetét okozta.

A katasztrófavédelemben az árvízi krízisintervenció az árvíz okozta krízishelyzet jobbra fordulását célzó tevékenységek összessége. Nem csak az egyes emberrel való konkrét foglalkozás, hanem a közösségi krízishelyzet megoldása is. Dr. Pető Csilla „A krízis pszichológiai vonatkozásai, krízisintervenció” c. tanulmányában nyomatékosan utal arra, hogy a krízisintervenció nem csak a konkrét problémával foglalkozik, hanem átfogó módon, az előzmények és a következmények figyelembevételével

próbálja a helyzetet megoldani. „A beavatkozás módszere komplex.”² Feltehetően azoknak az egyéni és közösségi készségeknek a kialakítását, ami a megváltozott helyzetben a túléléshez szükségesek, továbbá azokat a tevékenységeket, amelyek a krízishelyzet kialakulásakor azok elhárítását célozzák. Korábban a figyelem a veszélyhelyzet-kezelési időszakra, elvétele a preventív szakaszra irányult, napjainkban a tevékenység kiegészül a rehabilitációs időszak krízisoldási aspektusaival.

Az árvízi krízisintervenció fő pillére a lakosságfelkészítés, melynek egyik legfontosabb eleme a kríziskommunikáció. A *kríziskommunikáció* nem más, mint a krízishelyzetek specifikumait figyelembevevő, célirányos, a vizuális és akusztikus jelrendszer útján történő hírközlés krízishelyzetekben. A normál időszak kommunikációs gyakorlatától tartalmában, eszközeiben és az alkalmazott módszereiben is különbözik.

Az elmúlt időszak katasztrófái azt bizonyították, hogy azok a közösségek a legsérülékenyebbek, amelyek nem készültek fel a rendkívüli helyzetekre. A krízisintervenció ott a legnehezebb, ahol a *lakosságfelkészítés* különböző okok miatt akadozik. Azok a települések, amelyek bekapcsolódtak a lakosságfelkészítés rendszerébe, a veszélyhelyzet-kezelés feladatait szervezettebben, zökkenőmentesebben hajtották végre. Itt a veszteségek mértéke is számottevően alacsonyabb volt, a helyreállítás szervezettebben történt. Összességében ezeken a településen az árvízi krízisintervenció és annak részelemei, mint a kríziskommunikáció is célirányosabban, hatékonyabban fejtette ki jótékony hatását.

A LAKOSSÁGFELKÉSZÍTÉS

A lakosságfelkészítés olyan komplex tevékenység, amely a veszélyhelyzetekre, az abban követendő cselekvési és magatartási szabályokra készíti fel a döntéshozókat, a veszélyhelyzet-kezelésben résztvevőket, valamint a veszélyhelyzetek hatásait elszenvedőket. Komplex, mert időpontját tekintve a katasztrófavédelmi tevékenység mindhárom szakaszát, tartalmát tekintve pedig a veszélyhelyzetek megelőzésére, kezelésére és a helyreállításra vonatkozó tételeket öleli fel.

---

² Dr. Pető Csilla: A krízis pszichológiai vonatkozásai – krízisintervenció, Polgári védelmi szemle, 1999. IV. évfolyam 4. szám 36. o.

Szakaszai:

- a preventív időszak felkészítési tevékenysége;
- a veszélyhelyzet-kezelési időszak felkészítési, tájékoztatási tevékenysége;
- a helyreállítási időszak felkészítési, tájékoztatási tevékenysége.

Célcsoportjai:

- a katasztrófavédelemmel felelősségük alapján foglalkozó civil döntéshozók (pl.: közigazgatási, önkormányzati vezetők);
- az állampolgári kötelezettség alapján polgári védelmi szervezetekbe beosztottak;
- a polgári szervek vezetői;
- az emberélet mentésével foglalkozó önszerveződő csoportok;
- a veszélyhelyzetek káros hatásait elszenvedő vagy az általuk fenyegetett állampolgárok szélesebb köre.

A felkészítés időszakai

Preventív katasztrófavédelmi felkészítés és tájékoztatás

A preventív felkészítési folyamatban az állampolgárok a kialakult veszélyhelyzetet megelőzően, nyugodt körülmények között ismerkedhetnek meg lakóhelyük veszélyeivel, egyéni felelősségükkel, teendőikkel. A veszélyhelyzet kialakulásával vélhetőleg így nagyobb eredménnyel védhetik önmagukat vagy siethetnek mások segítségére, nagyobb fegyelmel tartják be az intézkedő szervek utasításait. Elsajátítják az alapvető tudnivalókat, és veszély esetén már csak az adott veszélyhelyzetből adódó speciális információkkal kell megismertetni őket. A preventív felkészítés módszereit és eszközeit tekintve mindig célcsoport-specifikus.

Veszélyhelyzeti katasztrófavédelmi felkészítés, tájékoztatás

Ebben a szakaszban az adott terület katasztrófavédelmi szakemberei a védelmi bizottságokkal együttműködve a preventív időszakban kialakított ismeretekhez hozzárendelik az adott veszélyhelyzet specifikumainak megfelelő friss információkat. Meghatározzák az állampolgárok teendőit és a helyes veszélyhelyzeti magatartási szabályokat. Amennyiben a preventív katasztrófavédelmi felkészítő-rendszer jól működik, akkor a kialakult veszélyhelyzeti tájékoztatás megvalósítása is jóval egyszerűbb. A felkészítés nem szűkíthető le a tájékoztatás mozzanatára, hanem annál

komplexebb tevékenység. Nem csak a veszélyhelyzet paramétereinek pusztá közlése, hanem egyben tájékoztatás a fogantatosított intézkedésekről, azok várható hatásairól és az állampolgárok teendőiről, valamint a következő tájékoztatás idejének, módjának meghatározása.

Felkészítés, lakosságtájékoztatás a helyreállítási szakaszban

A lakosság, akiknek a megszokott életét részben vagy teljesen felborítja a bekövetkezett esemény, rendkívüli módon kiszolgáltatott. Minél előbb áll vissza az életük a megszokott kerékvágásba, annál kisebb a maradandó lelki sérülések (poszttraumás stresszbetegség) kialakulásának valószínűsége. A fenyegetettség és a kialakult veszélyhelyzet lakosságfelkészítési módszerei mellett tehát nagyon fontos a veszély elhárítását követő helyreállítási időszak lakosságfelkészítő munkája is. A helyreállítási munkák, az élet „szervezése”, a pszichés rehabilitáció gyors és pontos információáramlást, egységes ügykezelést, összehangolt tevékenységet igényel, amely csak a gyors, hiteles, pontos tájékoztatás, körültekintő tervezés és szervezés útján érhető el.

A felkészítés javasolt formái

Hagyományos felkészítő eljárások

Ezek közé sorolhatók az előadások, beszámolók, értékelések tartása, a katasztrófavédelmi eszközök tájékoztató jellegű bemutatása, tájékoztató jellegű filmek vetítése, tűzoltólaktanya-látogatások szervezése, szórólapok, ismertető kiadványok kiosztása, az írott és elektronikus médiában ismeretterjesztő anyagok megjelentetése, önkéntes lakosságfelkészítői rendszer kialakítása.

Az önkéntes felkészítői rendszer kialakítása

A fejlett nyugati országokban komoly hagyományai és feltételrendszere van az önkéntességnek. Napjainkban az élet minden területén tapasztalható az állampolgárok egyre növekvő arányú részvétele a szűkebb, vagy tágabb környezetüket, lakóhelyüket érintő problémák megoldásában. Ezt a jelenséget, amely az emberek önmagukért és környezetükért érzett felelősségén alapul, mindenképpen célszerű kihasználni és megteremteni az önkéntes lakosságfelkészítői hálózatot. Az önkéntes lakosságfelkészítők modulrendszerben, távoktatásos formában és konzultációkon sajátítanak el a legfontosabb tudnivalókat. A lakosság aktivitására

alapozva – az egyéb feltételek teljesülése esetén – lehetségessé válik egy viszonylag széleskörű, önkéntes felkészítő rendszer kiépítése és működtetése, amely hatékonyan egészítheti ki a katasztrófavédelmi szervek munkáját. Tudásukat a preventív felkészítésben, veszélyhelyzet esetén a döntés-előkészítő munkában kamatoztathatnák.

Kik jöhetnek szóba önkéntes felkészítőként?

- a településen élő nyugállományú (tartalékos) személyek, akik a katasztrófavédelemtől, vagy elődszervezeteinek valamelyikétől (Polgári Védelem, Tűzoltóság) mentek nyugdíjba;
- azok a személyek, akik nem a katasztrófavédelemnél dolgoztak, de annak valamelyik szakterületére érvényes végzettséggel rendelkeznek;
- az adott területen, vagy annak közelében működő polgári védelmi és tűzoltó szövetségek tagjai, önkéntes tűzoltó, polgárőr valamint a fegyveres erők és rendvédelmi szervezetek nyugdíjasai;
- a településen élő aktív vagy nyugdíjas pedagógusok, vagy más, magasabb iskolai végzettséggel rendelkező személyek;
- mindazok, akik testi, szellemi állapotuk, erkölcsi megítélésük alapján alkalmasak egy adott közösséget felkészíteni, akik a környezetük számára hitelesek.

Prevenációs Program az önkormányzati fenntartású intézmények részére

E tevékenység részeként az intézmények a katasztrófavédelem szakemberei segítségével Intézményi Prevenációs Munkacsoportot alakítanak, majd összeállítanak egy dokumentumot, a *Prevenációs Programot*, amelylyel hatékonyan készülhetnek fel a veszélyekre.

A Prevenációs Program javasolt részei:

- az intézmény rövid jellemzése, tevékenysége, megközelítése, dolgozóinak, tanulóinak, látogatóinak, ügyfeleinek stb. száma;
- kockázatelemzés, a külső fenyegető veszélyek számbavétele;
- a belső veszélyek feltérképezése;
- a megelőzésre, elkerülésre vonatkozó feladatok számbavétele;
- a felelősök kijelölése;
- a kialakult veszélyben felmerülő feladatok számbavétele;

- helyzetfelmérés,
  - riasztási lánc,
  - cselekvési program,
  - az épület kiürítése,
  - a mentést végzők biztosítása,
  - az épületbiztonsággal kapcsolatos intézkedések,
  - a külső és belső kommunikáció feltételeinek biztosítása.
- az érintettek felkészítése;
  - gyakorlás.

A pedagógus alapképzés és a továbbképzési rendszerben rejlő lehetőségek

Az mindenki számára nyilvánvaló, hogy a tanulókkal való foglalkozás művészetét leghatékonyabban az erre hivatottak, a pedagógusok tudják művelni. A pedagógusok azonban nincsenek felkészítve arra, hogy katasztrófavédelmi ismereteket közvetítsenek, ezért nagy lehetőség rejlik a pedagógus alapképzés és-továbbképzés rendszerében. Az alapképzésbe viszonylag egyszerűen beépíthetők a legfontosabb tudnivalók. A végzett pedagógusoknak meghatározott idő alatt meghatározott óraszámban továbbképzésen kell részt venniük. Amennyiben ezt akkreditált tanfolyamon teszik, kreditpontot kapnak érte.

A katasztrófavédelemnek tárgyalásokat kell folytatnia a pedagógusképző főiskolákkal, egyetemekkel, hogy építsék be a katasztrófavédelmi ismereteket az alapképzésbe. A már pályán lévő pedagógusok számára pedig biztosítani kell az akkreditált „*Veszélyhelyzeti ismeretek*” elnevezésű tanfolyamok beindítását. A veszélyhelyzeti ismeretek pedagógus-továbbképzési anyagának tematikája egy másik tanulmány témája, annyit azonban meg kell jegyezni, hogy javaslatainknak mindenképpen ki kell terjednie arra, hogyan tesszük képessé a pedagógusokat arra, hogy ezen ismereteket kellő hatékonysággal közvetíthessék tanítványaik felé.

AZ ÁRVÍZI HELYZET JELLEMZŐI A BEREGI TÉRSÉGBEN

„...minden ügynek megvan a maga távlata: némelyiket, hogy jól megítélhessük, közletről kell látnunk, másokat viszont csak úgy ítélhetünk meg, ha messziről vesszük szemügyre.”

F. Rochefoucauld

Már az 1999-2000. évi árvíz is az árvízi krízisintervenció fontosságára irányította a figyelmet, a 2001. évi árvíz eseményei azonban világosan bizonyítják, hogy a kríziskezelés e speciális formáját, a *komplex* árvízi krízisintervenciót kell alkalmazni, melynek egyik fontos eleme a lakosságfelkészítés. Nézzük röviden összefoglalva, mely események tették szükségessé e rendkívüli tevékenységi forma kialakítását:

- 2001. márciusában a tavaszi esőzések és a kárpátaljai rendkívül gyors hóolvadás következtében a Tisza jelentős szakaszán harmadfokú árvízi készültség elrendelésére került sor;
- az erőfeszítések ellenére március 6-án 13.30-kor Tarpánál a folyó gátja átszakadt, Kispalád térségében 50-80 m-es szakaszon zúdult át a gáton a víz. Tarpa, Gulács, Tivadar és Hetefejércse települések térsége több mint 100 millió m³ víz alá került;
- a fenti helyzet indokoltá tette a települések kitelepítését és több útvonal lezárását, a közművek kikapcsolását, az emberi élet, az állatállomány és az anyagi javak mentését;
- a további településelöntések megakadályozása érdekében a Felső-Tiszai Vízügyi Igazgatóság átvágta a 41-es számú főutat. Az erőfeszítések ellenére egyre több település került veszélybe;
- az árvízi helyzet megoldása érdekében, a Kormány a 40/2001-es kormányrendelettel március 6-án kihirdette a veszélyhelyzetet;
- a polgári védelmi erők köréből teljes alkalmazási készenlétbe került 6 árvízvédelmi komplexcsoport és 33 települési polgári védelmi parancsnokság. Helyszíni Operatív Csoportok (HOCS) alakultak;
- megkezdődött az árvízi védekezés erő-eszköztartalék képzése, az emberi élet mentése és az állatállomány kitelepítésének szervezése, valamint a beavatkozók és a lakosság Gamma-globulin oltása. Ezzel párhuzamosan a kárfelmérés és a romeltakarítási terv elkészítése;
- folyamatosan végezték a megrongálódott töltéskoronák és rézsűk rendbetételét, megközelítési utak stabilizálását, a szád-falak melletti földrátöltést, az állathullák begyűjtését és a fertőtlenítést, majd ahol lehetett, a szervezett visszatelepítést.

A helyzet komolyságát érzékelteti (a teljesség igénye nélkül) az a néhány számadat, amelyek 2001. március 06 -25. között kerültek összeállításra. Ebben az időintervallumban a beregi térségben:

- 2495 magánlakást ért kár;
- 12886 állampolgár került kimenekítésre;
- az árvízvédekezésben a legnagyobb létszámként 14267 fő, 7 lánc-talpas úszógépkocsi, 365 tehergépkocsi, 143 speciális jármű és 19 helikopter vett részt.³

Ezek az események negatívan hatottak az érintett települések lakosságára, deviáns egyéni és közösségi reakciókat is indukáltak. Olyan nem várt viselkedési formák jelentek meg, amelyre nem volt felkészülve sem az adott közösség, sem a döntéshozók.

ÁRVÍZSPECIFIKUS KRÍZISHELYZETEK

A védekezés során a kritikus helyzetekben az állampolgárok nagy része ösztönösen vagy a lakosságfelkészítés eredményeképpen tudatosan a helyes cselekvési módokat választotta. A védekezésben résztvevő szervek jelentéseiből, a napilapokból a helyszínen lévők médianyilatkozataiból világosan kitűnik, hogy tömegpánik sehol sem alakult ki. Bátran leszögezhetjük, hogy a katasztrófavédelem szakemberei, a polgármesterek és a védekezésben résztvevők helyes helyzetkezeléséből adódóan ez a helyzet sokkal kevesebb problémával zajlott le, mint az az objektív tényekből adódhatott volna. Ami még ennél is fontosabb eredmény, nem került emberéletbe a 2001. évi árvíz.

Tapasztaltunk azonban olyan negatív tendenciákat, amelyek a védekezésben résztvevők határozott és célirányos magatartásának köszönhetően sehol sem okoztak nagyobb fennakadásokat, de jövőben előforduló árvízi veszélyhelyzetek sikeres kezelése, a szakmába a későbbiek során kerülők tapasztalatainak növelése, valamint a sikeres árvízi krízisintervenció érdekében érdemes elemezni. A védekezést végrehajtották, a lakosok, a napilapok tudósításai, az árvízi jelentések alapján a teljesség igénye nélkül összeállítottam néhány olyan eseményt, amelynek kezelésére a 2001. árvíz tapasztalatai és további kutatások alapján a jövőre nézve tanácsos

---

³ A VKK összefoglaló jelentése

felkészülni és a lakosságot is felkészíteni. Ez a gyűjtemény korántsem teljes, de a védekezés szinte minden területére vonatkozólag bemutat néhány kritikus pontot.

Az árvízvédekezés folyamatát „lekövető” helyzetek

A védekezési munkálatok végzésére megtörtént az állampolgári kötelezettség alapján megalakításra kerülő *polgári védelmi szervezetek tagjainak polgári védelmi szolgálatra való beosztása*. Szinte egyemberként mozdult meg a falvak lakossága. Néhány esetben azonban előfordult, hogy egy-két állampolgár megtagadta a közmunkát. Ez demoralizálta a többieket is. Egy szűkebb, jólszituált vállalkozócsoporthoz pedig azért húzta az időt, mert vállalkozásuknak a közmunkával töltött idő bevételkiesést jelentett volna. Később azonban ők is csatlakoztak a védekezőkhöz. Másik végletként egy helyen egy kisebb csoport alakult, akik önállósítva magukat indokolatlan „hősködéssel” veszélyeztették önmaguk és társaik életét.

A településeknek az egyik legnagyobb problémát az jelentette, hogy óriási létszámmal megjelenő védekező erők ellátását, elhelyezését nem volt könnyű megoldani. Ha csak arra gondolunk, hogy a villany nélkül maradt településeken még egy forró tea készítését sem volt egyszerű megszervezni, ne is beszéljünk a szállás, a tisztálkodási lehetőségek biztosításáról. Ez átmeneti zavarokat okozott, hiszen teljesen lekötötte a település vezetőinek figyelmét.

A védekezés szervezése során előfordult, hogy megfélekedtek arról, hogy a védekezésben résztvevőket nem szabad egyszerre a gátra küldeni, hiszen akkor nem lesz lehetőség arra, hogy friss erővel váltsák le őket. Szerencsére a polgármesterek a katasztrófavédelem szakemberivel együttműködve a legtöbb helyen jól kezelték ezt a problémát.

Gátszakadás miatt indokoltá vált a *kitelepítés végrehajtása*. Sokan attól félve, hogy olyan helyre erőltetik őket, ahova ők nem akarnak menni, nem jelentek meg, de a mentésben résztvevők gyors tájékoztatással eloszlatták ezt a félreértést és biztosították a lakosokat arról, hogy mindenkinek joga van rokonokhoz, ismerősökhöz távozni. A lakosság túlnyomó része megértette a helyzet súlyosságát és az utasításoknak megfelelően útnak indult. Egy részük azonban nem kívánta igénybe venni a kitelepítést, vállalva az ezzel járó kockázatot. Ők sem felelőtlenégből tették ezt, hanem az állataikért, a házukért való aggodalomból. Az újságok is tudósítottak ar-

ról, hogy egy községben néhányan még akkor is megtagadták a távozást, amikor a folyó már elérte a települést. A magasabban fekvő helyekre húzódva várakoztak. Csónakkal és egy alkalommal helikopterrel gondoskodtak az élelmiszerellátásukról, amely jelentős erőket vont el más helyekről. Ez a helyzet a szakemberekben azt a dilemmát veti fel, hogy a kitelepítéssel szemben kialakult ellenérzés miatt nem szerencsésebb-e eleve a kimenekítésre készülni és az erőket arra összpontosítani. A vélemények egyértelműen amellett szólnak, hogy ezekben az esetekben a kitelepítésre való felkészítés és meggyőzés a járható út.

Az érintett településeken a többség elfogadta a kitelepítésre vonatkozó határozatot. A megvalósítás során azonban ők sem mindig a Védelmi Bizottság utasításai szerint jártak el. Ez abban nyilvánult meg, hogy sokkal nagyobb terjedelmű csomaggal jelentek meg a szállító buszoknál, mint az megengedett volt. Sokan az utolsó pillanatig ringatták magukat a „velünk ez nem történhet meg”-érzésben, késlekedtek a döntéssel. Ez nehezítette a kitelepítést, elbizonytalanította a várakozókat. A szakemberek senkinek sem tagadták meg a csomag elszállítását, hanem újabb teherautókat hívtak segítségül.

A településeken a korrekt tájékoztatással sikerült elérni, hogy az emberek pontosan tudták mire számíthatnak, de néhányszor előfordult, hogy álhíreket terjesztők váltak hangadóvá a csoporton belül, akik nemegyszer demoralizáló, sértő megjegyzéssel bíztatták az embereket a védekezést szervezőkkel kapcsolatosan. Gyakran összetűzést provokáltak a helyszínt biztosítókkal. Sajnos az is előfordult, hogy egy-egy újságíró akaratán kívül pusztán jó szándékból a „jólértesültség” jelmezébe bújva, megfelelő előkészítés nélkül adott információt a lakosoknak és ezzel felkorbácsolta a kedélyeket. A helyszínre érkező szerveket ezért ellenérzéssel fogadták. Többen visszafordultak az otthonaikba.

Speciális helyzetet teremtettek azok a hangadók, akik a „magunkra maradt”-ság érzését erősítették a közösségben. Ezzel néhány helyen cselekvésre ösztönöztek, más helyen viszont a „nincs mit tenni, úgy is mindent elvisz a víz” gondolkodásmódot konzerválták. Főleg az idősek körében volt gyakori, hogy reménytelennek hitték a helyzetüket, lemondóan a halált választották volna inkább, semmint az egész életükben összegyűjtött vagyonuk elvesztését. Egy idős hölgy mondta a következő szavakat: „Nem megyek én fiam, inkább itt halok meg, ha rám dől a házam, úgy is mindegy már énnekem, mentsétek a fiatalokat! (név a szerző-

nél, 2001. március 6.) Ezeken a településeken idővesztéseget okozott az, hogy a helyszínre érkezőknek fel kellett rázni a közösséget a rezignáltságból.

Természetes emberi reakcióként a lakosok megpróbálták menteni az értékeiket, állataikat. A stressz fokozódásával néhányan a mentésben résztvevők, de a mentettek közül is páran elveszítették a reális ítélőképességüket, nem, vagy irreálisan érzékelték a veszélyt. Nem is vették észre, hogy a mentés során veszélybe sodródtak. Főleg a fuldokló állatok látványa készítette őket az életük kockáztatására.

A fokozott stressz-helyzetben néhány helyen előfordult, hogy egyéni érdekek kerültek előtérbe, az egyébként jól működő közösségek szétesetek, csak a saját értékeik mentésével foglalkoztak. Akadt, aki hazavitte a homokzsákokat a gátakról, remélve, hogy azok elegendőek lesznek a saját háza mentésére. A polgári védelmi szakembereknek azonban sikerült meggyőzni őket arról, hogy a közösség érdeke most erősebb az egyéni érdekeknél. A legtöbb településen a negatív esetnek pont az ellenkezőjét tapasztaltuk. A közösségek belső struktúrája átalakult, új vezető egyéniségek vették át az irányítást, kiosztották egymás között a feladatot és mentették egymás értékeit. Az egyik faluban az is előfordult, hogy közösen hordták ki a bútort még azok is, akik egy régi örökösödési per miatt már évek óta még beszélő viszonyban sem voltak egymással. A veszélyt ezeken a településeken az jelentette, hogy néhány, egyébként a közösség életében csekély szerepet betöltő állampolgár a „megfelelni akarás” szándékával indokolatlanul kockáztatott.

A kitelepítésre buszok álltak a lakosság rendelkezésére, de többen saját járművel távoztak. A településeket saját gépjárművel elhagyók általában fegyelmezettek voltak, de egy részük nem tartotta be a kijelölt közlekedési útvonalakat, amely a közlekedés helyenkénti fennakadásához vezetett.

Az is késleltette a kitelepítést, hogy néhány önként kitelepülő elhagyta a települést, de nem jelentette be egyéni kitelepülési szándékát a központi gyülekezőhelyen. Így a szakemberek gyakran olyan családok keresésével töltöttek értékes órákat, akik már rég elhagyták a települést. Az egyik településen a polgármester és a katasztrófavédelmi szakemberek precizitásának köszönhetően a befogadóhelyen történt létszámellenőrzéskor még időben kiderült, hogy egy idős asszony nem hagyta el a házat akkor, amikor a beteg férjét elszállítókkal ezt tennie kellett volna. Utó-

lag a házába zárkózva találták meg a mentést szervezők. Rábeszélésüknek köszönhetően ekkor már elhagyta a települést, így nem esett nagyobb baja.

A befogadási helyekre szervezeten megérkezők közül többen másnap tovább utaztak. Rokonokhoz, ismerősökhöz távoztak. A többségük ezt bejelentéssel tette, de volt, aki távozott anélkül, hogy ezt jelezte volna, ami szintén zavart okozott az ellátás és elhelyezés szervezésében, a létszámellenőrzésben.

A befogadási helyeken komoly gondot jelentett az, hogy a közösségi szálláshelyre kényszerültek életmódja, szokásai nagyon eltérő képet mutatott. Extrém példa erre, hogy az első éjszakát követően az egyik szálláshelyen többen sírógörcsöt kaptak, mert az éjszaka folyamán az egyik család tagjai gátlástalanul hangoskodva italoztak és nem törődve azzal, hogy többen látják és hallják őket, veszekedtek. Egy helyen többeket felháborított, hogy azt tapasztalták, hogy valaki a zuhanyzót használja WC-nek.

Értelemszerűen az árvíz a *befogadó* településeken is felzaklatta a kedélyeket. A családok megszokott rendje felborult. Sokan az erejüket és lehetőségeiket meghaladó módon igyekeztek segíteni. Ez óhatatlanul is feszültségeket okozott.

A jószándékú, de túlzott érdeklődés, a sajnálkozás nyílt kifejezése arra készítette a kitelepítetteket, hogy újra és újra átéljék az elmúlt órák borzalmait. A lecsillapodási idő, a bizonytalansági szakasz így megnyúlt, fáziskéséssel indult be a helyzet megoldását célzó tervek kialakítása.

A segélyszállítmányok elosztása általában rendben folyt, de nem egyszer torkollott a helyi villongások felerősödésébe. Egy településen, mint arról a Mai Blikk 2001. március 26-i számában is olvashattunk, ez tettegességgé fajult. A lakosok félve attól, hogy nekik kevesebb jut, összetűzésbe kerültek a falu polgármesterével. Attól tartottak, hogy az „előljáróság” megrövidíti őket, ezért a polgármesternő kezéből kitépték a táskát, egy képviselőt pedig bántalmaztak.

Az adományozás módja is feszültségforrást jelenthet. Előfordult ugyanis, hogy a szállítmányok összesítő lista nélkül érkeztek, a lakosoknak hosszú ideig kellett várniuk a leltárra, a várakozási idő alatt felpaprikázódtak a kedélyek, ez veszélyeztette az egyébként is törékeny bizalmat a település lakói között. Óhatatlanul megkezdődött az összehasonlítás. Némely településre több szállítmány érkezett, máshova egy sem, vagy késve.

A jó szándékkal, de nem a központi elosztáson keresztül érkező pénzbeli segélyek is problémát okoztak. A házuk helyzetéről, az újjáépítés módjáról még mit sem tudók egy része a pénzt nem a javaikra fordította, hanem sokan a feszültségeik oldására alkoholt vettek belőle. Az itálos csoportok egymással és a védekezést végrehajtókkal is összetűzéseket provokáltak.

A visszatelepítés során is számtalan probléma alakult ki: a lakosság egy része nem várta meg, míg a szakértők biztonságosnak ítélik meg a visszatelepülést, önkényesen visszamentek. A településeken óriási volt a fertőzésveszély. Néhányan a fertőtlenítés elvégzése, a közművek állapotának ellenőrzése, üzembe helyezése, a házak állagának ellenőrzése előtti visszaköltözéssel veszélyeztették önmaguk és családjuk egészségét, életét. Felerősödött a rendfenntartók utasításaival szembeni ellenállás.

A veszteség felmérését, a valós károkkal való szembesülést követően előfordult, hogy még azokon is, akik addig „jól tartották magukat”, krízisjelek jelentek meg, amelyek fizikai tünetekben, szorongásban, zavartottságban, befolyásolhatóságban nyilvánultak meg. Az is előfordult, hogy valaki teljesen összeomlott, cselekvésképtelenné vált. Sokan elhatározták, hogy feladják, mert úgy érezték, hogy nincs erejük újra kezdeni. Ez főleg azokra az egyedül élő idősekre volt jellemző, akiknek a gyermekei a közelben éltek és ők is elveszítették a javaik egy részét. Ezek az idős emberek úgy vélték, hogy a gyermekeiknek az ő gondjuk már elviselhetetlen plusz terhet jelentene.

A visszatelepítés sajátos jelensége volt, hogy a családok egy része megtagadta a visszatelepülést, hiszen a befogadóhelyen kényelmesebb, jobb körülmények között éltek, mint eredetileg és az ellátásról sem szívesen mondtak volna le.

További kutatást igényel az a speciális probléma, hogy a védekezésben résztvevők között (főleg az önkéntesek körében) a stressz fokozódása kikapcsolta a fáradtságérzetet és annyira túlhajtották magukat, hogy elájultak. Ez amellet, hogy rájuk nézve rendkívül káros volt, veszélyeztette a társaikat, de megrémítette a kitelepülőket is. ("Már a segítők sem bírják!"-effektus) A katasztrófavédelmi szakemberekben, bár gyakran maguk sem vették észre, nagyon mély nyomot hagyott ez az esemény. A feldolgozása bizony hosszú időt vesz majd igénybe, talán sosem múlik el nyomtalanul. El kell gondolkodni azon, hogy az események feldolgozására

mely mentálhigiénés eljárások és lehetőségek állnak a rendelkezésünkre, milyen rehabilitációs módszerekkel segíthetünk ebben.

A tömegpánik

A tömegpánik a „tömegek közt kitörő és tovaterjedő fejvesztett riadalom, megzavarodás, vakrémület.”⁴ Az árvíznél, mint minden más veszélyhelyzetben a tömeg kulcsszerepet töltött be. A tömeg pszichológiai értelemben sajátos képződmény, melyben az egyén individuális jellege meggyengül. Az egyének reakciói átragadnak a többiekre, a visszajelzések jelentősége felerősödik. A tömegnek sajátos szerkezete van, amely gerjesztő és gátló csoportokra, valamint a „bizonytalanokra” tagolódik. Az árvíz idején a *gerjesztő* csoport tagjai felerősítették a közösségi negatív reakciókat, a *gátló* csoport tagjai fékező hatásúak voltak az esetleges pánik megakadályozásában. A „bizonytalanok” szerepe nagyon jelentős volt, hiszen az adott pillanatban elősegítették vagy fékeztek a pánikhangulat kialakulását.

A pánik nem más, mint a fizikai, idegi, lelki, intellektuális feszültség robbanásszerű kitörése. Kezelése nagyon nehéz, ezért árvízi krízishelyzetben is mindig a megelőzésére kell a hangsúlyt helyezni. A pánik kitörésének oka általában az volt, hogy a tömeg egy tagja vagy egy részcsoportha mindenkit megelőzve esetleg mások rovására is igyekezett menekülni a veszélyhelyzetből, a lehetséges előnyöket a leggyorsabban kihasználni. Ezek az egyéneken jellegzetes tünetek voltak észlelhetők, melyek felismerése létfontosságú volt a pánik kitörésének megakadályozása érdekében. Ilyenek:

- ingerlékenység, kapkodás;
- koncentrációs zavar;
- megváltozottság-érzés;
- félelem az öngyilkosságtól, megőrüléstől;
- fokozott félelem;
- zavaros gondolkodás;
- az ítélőképesség zavara;

---

⁴ Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1994. 572. o.

- hallucináció;
- teljes rezignáció;
- túlzott mozgékonyosság vagy lemerevedés.

A pszichés tüneteket gyakran fizikai tünetek is kísérték. Ilyenek: izzadás, remegés, hasmenés, hányinger, szapora szívverés, fülcsöngés, kapkodó légzés, szájszárazság, megfeszült izmok, álmatlanság, rogyadozó térd. A fenti tünetek természetesen nem mindenkinél és nem egyszerre jelentkeztek. A védekezési munkák állásától függően hullámokban, különböző időben törtek ki. Szerencsére sehol sem terjedt ki egy egész településre, vagy település-részre, leginkább szigetszerűen jelentkezett: pl.: az egymás mellett lakókra, a közös helyre kitelepítettek, a közlekedési csomópontokban találkozóakra, az azonos segélyszállítmányt elosztókra stb.

Azokban a közösségekben, ahol több pánikban lévő egyén is volt és ehhez még álhíreket terjesztők sora csatlakozott, ott nagyobb volt a valószínűsége a tömegpánik kialakulásának. A tömegpánik nem hirtelen, a „semmiből” keletkezik, hanem jól leírható fejlődési folyamata van. A bevezető szakaszban az állampolgárok szembesülnek a valósággal, kétségbeesetten próbálják a megszokott, eddig bevált módszerekkel keresni a kiutat. („Jön a víz, de hozzánk biztosan nem ér el, nem megyünk sehova! Elég lesz a homokzsák, tavaly is így csináltuk!”)

Az események előrehaladtával azonban nyilvánvalóvá válik számukra, hogy a korábban alkalmazott problémamegoldó eszközök és módszerek elégtelenek. Már csak a külső segítségben bíztak. A fenyegetettség érzése állandósult. Ekkor a pánik az ún. „kritikus, vagy várakozó” szakaszba lép. Ahol ebben a szakaszban nem jelentkezett újabb negatív inger, külső segítséget kaptak, ott a helyzet visszarendeződött a normál irányba. A 2001. évi árvízről elmondható, hogy tömegpánik sehol sem alakult ki. Ebben jelentős szerepe volt annak, hogy a katasztrófavédelem szakemberei kezelni tudták a pánikot még a kialakulási szakaszban.

Nézzük néhány, az árvízzel kapcsolatos pánik-megnyilvánulást:

- az árvízi fenyegetettség nyilvánvalóvá válása után sokan megpróbálták a rendelkezésre álló szállító eszközöket megszerezni és szinte válogatás nélkül, ömlesztve megrakodni azokat az értékeikkel;
- a megrakodott járművekkel nem tartották be a közlekedési szabályokat, a kijelölt közlekedési útvonalat. A közlekedési dugóban gyakran tettelegességig fajult a dolog, egymás rovására próbálnak elsőként ki-

törni a veszélyeztetett szakaszból. Egy helyen dühből egymás kocsjába hajtottak;

- az otthonukban maradók nem egyszer kapával, csákánnyal próbálták elterelő utat vágni a víznek remélve, hogy ez elegendő lesz. Ez nyilvánvalóan meddő vállalkozás volt, hiszen az ilyen kis árkok még egy gyenge esőt sem lettek volna képesek elnyelni. A kétségbeesett árokásásba néhányan annyi erőt, energiát fektettek, hogy a tevékenység fizikai rosszulléttel, ájulással, szívpanaszokkal végződött;
- az egyik település néhány lakosa a régi családi tapasztalatokra és a 70-es árvízi tevékenységük sikerére hivatkozva elhatározta, hogy saját maguk vágják át az utat. A szakemberek tudták, hogy az átvágásra nem az a megfelelő pont, amelyet a lakosok jelöltek ki, mert akkor a víz ugyan tovább halad, de a magasabban fekvő részektől majd „hátról” biztosan előnti a falut. Másik átvágási pontot javasoltak. A kétségbeesett embereket azonban nem tudták meggyőzni, a rendfenntartó erők közreműködésére volt szükség;
- jellegzetes feszült hangulatot teremtett a segélyszállítmányok elosztása. A takarókkal, élelmiszerekkel, gyógyszerekkel megrakott teherautókra várva gyakran felerősödött a pánikkeltők szerepe. Az emberek félve attól, hogy csak a település vezetőinek jut a segélyszállítmányból, egyre dühösebbé váltak, egyre szorosabb gyűrűt alkottak a szállítmány várható érkezési helye körül. Egymás dühét felkorbácsolva zúgolódtak. Ahol nem sikerült a hangulatot pontos információkkal, cselekedtetéssel, megnyugtató módon kezelni, előfordult, hogy majdnem fellökték a beérkező gépkocsit, az elől állókat majdnem összetiporták;
- egy másik jellegzetes pánikforma volt, hogy a víz látványa néhány embert annyira lebénított, hogy cselekvésképtelenné válva az elemi menekülési lépéseket sem voltak képesek megtenni.

Az árvíz hatása által különösen veszélyeztetett korosztályok

A veszélyhelyzetekben a legsérülékenyebbek az idősek és a gyermekek. Az egyik korosztály már nem, a másik korosztály még nem képes a legmegfelelőbb megoldási módokat időben meglátni, a helyes cselekvési mechanizmusokat kellő gyorsasággal lekövetni. Az idősek jellemző megnyilvánulása a mindenről, gyakran az életről való lemondás ezekben a helyzetekben. Ezen jelenségek vizsgálata további kutatást igényel. A tanulmányomban az árvíz gyermekekre gyakorolt hatásaival foglalkozom részletesebben.

A gyermekek nem kicsinyített felnőttek, ők speciális „szemüvegen” keresztül szemlélik a világot, mindent sokkal inkább átélnek, mint a felnőttek, így a veszélyeket is. Az árvíz hatásainak vizsgálatakor nem szabad szem elől tévesztenünk, elemeznünk kell a legsérülékenyebbekre, a gyermekekre gyakorolt hatását.

Az árvíz során a gyermekek egyrészt fizikailag is veszélyben voltak, hiszen néhányan félelem nélkül, pusztán kíváncsiságból gázoltak bele a kiszámíthatatlanul zajló vízbe, gyanútlanul játszottak az omladozó töltéseken. Mások lázas szorgalommal halászták ki a vízből a fertőző tárgyakat, állati tetemeket, veszélyeztetve ezzel az egészségüket, testi épségüket. A gyermekek nem csak fizikailag, hanem lelkileg is veszélyeztetettek voltak. Sokan meg sem értették, hogy mi történik körülöttük, de a zokogó édesanya, az ideges édesapa látványa is feszültséget okozott bennük. Legtöbbjükben nem múlt el nyomtalanul az árvíz okozta ijedség.

A legszembetűnőbb jelenség a félelem volt. A félelem a fejlődés természetes velejárója, a szervezet védőbástyája, hiszen nélküle már a „világ első megismerése”-korszakunkat sem élnénk túl. A konkrét félelmekre szükségünk van. Az ún. szimbolikus félelmek táptalaja legtöbbször a bizonytalantól, az elszakadástól, az ismeretlentől való félelem, amely hosszú távon nagy károkat okoz a gyermekek személyiségében.

Az árvíz során gyakran tapasztalt jelenség volt a kitelepített gyermekek között a félelem megszemélyesítése. Gyakran vallották, hogy félnek a „farkastól”, a „sárkánytól”. Az is előfordult, hogy a meneküléssel összefüggő egy-egy tárgy a veszély elmúltával is félelmet váltott ki belőlük. (A családot kimentő polgári védelmi szakember gumicsizmát viselt. Ettől kezdve a kislány folyton sírva fakadt, amikor az édesapja gumicsizmát húzott). Többen nagyon aggódtak a hátramaradt édesapjuk, nagypapájuk miatt. A szülőféltés nem egyszer szorongásig fajult.

Szembetűnő jelenség volt a megfigyelt gyermekek körében a túlzott mozgékonyosság (hipermotilitás), dühkitörések, fáradékonyság, szétszórt figyelem. A fejlődési lépcsőben való visszalépés jele volt, hogy az egyébként már szobatiszta gyerekeknél széklet, vizelettartási zavar jelentkezett. Másoknál a látás útján való felismerés zavara (vizuopercepció), a hallási figyelem zavara, körömrágás stb. volt megfigyelhető.

JAVASLATOK AZ ÁRVÍZI KRÍZISINTERVENCIÓ MEGVALÓSÍTÁSÁRA

A fenti esetek kezelésére a katasztrófavédelemnek a pszichológuscsoporttal, a speciális mentőszolgálat, a segítő szervek és a helyi egészségügyi hálózat, családsegítő szolgálat munkatársai közreműködésével árvízi krízisintervencióként tervszerű, célirányos kezelési módot kellett alkalmazni. A komplex árvízi krízisintervenció sztereotípiáinak kialakítása, a védekezők felkészítésének reformja még további kutatások tárgya lesz. A 2001. évi árvízi krízisintervenció tevékenysége azonban jó kiindulópontot adhat e kutatásokhoz. Összegyűjtöttem néhány bevált krízis-kezelési módszert, amelyet a szakemberek védekezés során sikerrel alkalmaztak. A számtalan tevékenység közül, a teljesség igénye nélkül azokat emeltem ki, amelyek az átlagos helyzetek, átlagos települések problémáinak megoldását jelentették. Nem tértem ki azon települések problémáira, amelyekben nagyon csekély számban ugyan, de előfordultak olyan speciális helyzetek, amelyek nem voltak általánosak. (pl.: ahol veszélyes anyagot előállító üzemmel rendelkező település került veszélybe, vagy olyan településekre, ahol a víz második világháborús robbanóanyagot mosott ki stb). A felsorolás nem teljes és nem is lehet az, hiszen minden veszélyhelyzetre más-más megoldás jellemző, de törekszem a komplexitásra.

A krízishelyzet kialakulásának elkerülését célzó tevékenységi formák:

- tervek készítése;
- árvízi készség időbeni elrendelése;
- riasztás, tájékoztatás;
- a védekezési munkálatok szervezett végzése;
- az emberi élet és az állatállomány mentése;
- a kitelepítés, befogadás, ellátás szervezése;
- műszaki mentés;
- fertőtlenítés, visszatelepítés;
- a közösségi funkciók helyreállítása.

Különösen kiemelt árvízi krízisintervenciós lépések

Ebben a fejezetben a fentiekben felsorolt tevékenységeken túl azokkal foglalkozom, amelyeknek az árvízi krízisintervencióban kiemelt szerepe van, illetve amelyekkel a további kutatásaimnak közvetlen kapcsolódási pontjai vannak.

Preventív lakosságfelkészítés

A lakosság időben felkészítése nagyon fontos tényező. Törekednünk kell a komplexitásra. Kiemelném a Kiss Ernő „A Pszichológia fontossága a lakosságvédelem területén” c. tanulmányában említett problémát, miszerint „a hazai népesség pszichológiai, érintkezés-és viselkedéskultúrája, empátiakészsége, konfliktusmegoldó készsége több tekintetben még nem kielégítő.”⁵ A preventív lakosságfelkészítésben tehát tanácsos felhívni a figyelmet azokra a kritikus pontokra, amelyek a fent említett készségeket érintik. Erősíteni kell a posztmateriális értékek iránti fogékonyságot. A preventív lakosságfelkészítés természetesen nem működik ráfordítások nélkül. Kicsit irigykedve olvashatunk Dr. Pataki Iván nyá. ezredes, a hadtudományok kandidátusa „ A lakosság katasztrófavédelmi felkészítése és tájékoztatása c. tanulmányában az osztrák lakosságfelkészítési rendszerrel, hogy az osztrák központi szervek „...díjmentes tájékoztató anyagokkal (poszterek, hirdetések, szórólapok stb., átlag évi 3 millió schilling költséggel számolva) látják el az iskolákat, közintézményeket, gazdasági társaságokat, tanácsokat.”⁶ Meg kell találni a módot arra, hogy a szórólapokon kívül a települések lakossága videofilmekhez, ismeretterjesztő könyvekhez, oktatási segédanyagokhoz is ingyen jusson.

A lakosságfelkészítés folyamatában döntő jelentőségű, hogy mit, hogyan teszünk. Itt utalnék a fent említett tanulmányban kifejtett gondolatokra, miszerint „A lakosság a felkészítés szempontjából nem tekinthető egysíkú „tömegnek”, hanem kor, nem, felkészültség, képzettség, társadalmi szokások, rétegek, érdeklődési körök stb. szerint differenciált, rétegződött társadalomnak.” A felkészítést tehát mindezek figyelembevételével kell szervezni. Mindenkinek lehetővé kell tenni, hogy számára érthető és elfogadható anyagokból sajátítsa el a legfontosabb tudnivalókat.

Az árvízi humán- és tárgyi erő-eszközzgazdálkodás

Ez a terület gazdasági szakemberek, humán-szakemberek vizsgálódásait igényli. Felhívom a figyelmet arra, hogy kiemelt fontosságú a teljes körű biztosítás problematikája. A katasztrófavédelem szakemberei ezen a területen jelesre vizsgáztak. Utalok itt a Sztancs József mk. pv. őrnagy „Ár-

⁵ Kiss Ernő: Veszélyhelyzetek elleni védekezés és humán szakértelem, Polgári Védelmi Szemle, 1999. IV. évfolyam 4. szám 7. o.

⁶ Dr. Pataki Iván: A lakosság katasztrófavédelmi felkészítése és tájékoztatása, 2001. Budapest 24. oldal

vízvédelem és lokalizációs beavatkozás” c írására, melyben kifejti, hogy a Helyszíni Operatív Csoportok tevékenysége többek között a védelmi erők igénylésére, fogadására, elosztására, ellátására, a védekezéshez szükséges anyagok és eszközök biztosítására, valamint a védekezés műszaki irányítására irányult.⁷ Molnár Tibor pv. őrnagy „Felkészülés a befogadásra c. írása hasonlóan azt támasztja alá, hogy a mindenoldalú biztosítás elengedhetetlen feltétele az eredményes krízisintervenciónak. Az ellátás, az egészségügyi ellátás, az elhelyezés komfortja, a balesetvédelmi feltételek biztosítása, a kirakodóhelyek kijelölése, a befogadó helyek előkészítése, a nyilvántartások pontos vezetése, a spontán befogadás problematikája nagyon fontos momentuma volt a veszélyhelyzet-kezelésnek.⁸ Mind megannyi kutatásra szoruló téma.

Pánikelkerülési mechanizmusok kialakítása

A veszélyhelyzet-kezelés időszakában nagy hangsúlyt fektettek a tömegpánik elkerülésére. Fel kellett készíteni a helyi vezetőket, a katasztrófavédelem szakembereit az elkerülési mechanizmusok alkalmazására.

Elkerülési mechanizmusok:

- példamutató, határozott magatartás;
- korrekt tájékoztatás;
- szervezett, irányított tevékenykedtetés;
- a bizonytalankodók bevonása a döntés-előkészítésbe;
- a hangadók bevonása a részfeladatokba;
- a vezető egyéniségek bevonása a szervezésbe;
- a labilis egyéniségek elkülönítése a tömegtől;
- a legégetőbb feladatok gyors, szervezett megoldása, az alapvető szükségletek biztosítása.

Az egyénekkal való foglalkozás

Az egyénekkal való foglalkozás meghatározó lehet a közösség negatív jelenségeinek kiküszöbölésében. E tevékenység a következő területeket foglalja magába:

---

⁷ Sztancs József mk. pv. őrnagy „Árvízvédelem és lokalizációs beavatkozás” *Katasztrófavédelmi Szemle* 2000. V. évfolyam 3. szám 8. o.

⁸ Molnár Tibor pv. őrnagy: *Felkészülés a befogadásra*, *Katasztrófavédelmi Szemle* 2000. V. évfolyam 3. szám 12-19. oldal

- sürgős helyzetfelmérés;
- a célok meghatározása;
- kezelési terv kialakítása;
- feladatsor kialakítása;
- munkamegosztási terv készítése;
- az egyénekkel való foglalkozás megfelelő módszerének és gyakorlatának megtalálása.

Az elmúlt években a katasztrófavédelem szakemberei egyre több új formát találtak az egyénekkel való foglalkozás kiszélesítésére. Családvédelmi szakemberek, pszichológusok bevonására is sor került.

Teruszerű, célirányos kríziskommunikáció

A kríziskommunikáció a veszélyhelyzet-kezelés időszakában a helyes cselekvési sorrend és a feladatok meghatározását, a felelősök és kompetenciák kijelölését követően hiteles, gyors, alapos, megnyugtató, kellően határozott tájékoztatás nyújtását jelentette. Ne feledjük R. Bacon gondolatait, miszerint „...*nincs semmi értéke, ha nem tud számot adni az állított dolog okáról: nem tud megértetni semmit, csak elhitet.*” A tájékoztatás kiterjedt a saját állományra, a társszervekre, az állampolgárokra. Több helyen állandó tájékoztatási felelőst jelöltek ki, aki meghatározott időnként tájékoztatást adott a legfrissebb információkról, az addig megtett intézkedésekről. Fel kellett az állampolgárokban eleveníteni a preventív felkészítés során közvetített elemi ismereteket. Ehhez igénybe kellett venni a helyi lapokat, kábeltelevíziót, a hangosbemondó rendszert, a településen működő riasztási eszközöket, az önkéntes felkészítők segítségét. Külön gondot kellett fordítani az érdeklődő rokonok, ismerősök tájékoztatására.

A külső tájékoztatás kritikus pontja volt a média. Óriási segítséget jelentett, ahol együtt tudtak működni, de legalább annyi nehézséget tudtak okozni az akaratlan vagy esetleg szándékos szenzáció-hajhászással. Több helyen számukra ún. „sajtópontot” jelöltek ki, amely közel volt a kritikus helyhez, de nem akadályozta a munkálatokat. A tájékoztatási felelős korrekten közölte velük a tényeket, olyan helyeket javasolt számukra, ahonnan jó felvételeket lehetett készíteni, esetleg maga adott képeket, videoanyagot nekik, amelyeket a szakemberek készítettek a munkák során. Az ilyen felvételek legtöbbször ugyanis a helyzetkezelés szakmailag valóban fontos pillanatait tartalmazták és nem az elferdíthető, félreérthe-

tő momentumokat. Egy helyen volt egy előre elkészített, a lehetséges veszélyhelyzetekkel kapcsolatos, érthető ismeretanyagot tartalmazó összeállítás, amely az elmúlt időszak hazai vagy nemzetközi tapasztalatait közvetítette. Ezt szívesen fogadták az újságírók. Meg kellett szervezni a veszélyhelyzet természetének megfelelő tárca vezetőinek, szaktekinélyeinek hiteles, megnyugtató nyilatkoztatását a helyzettel kapcsolatos intézkedésekről.

A rehabilitáció időszakában a kríziskommunikáció során első feladat volt a lakosság szembesítése a helyzettel. A cél a realitások körvonalazása, a tévhitek eloszlata volt. Ennek következtében az általános megrettenés volt a jól érzékelhető reakció. A lakosság megkísérelte a helyzetet az eddig bevált módszerekkel megoldani. Amikor ez hiába valónak bizonyult, egyre többen próbáltak más megoldásokat keresni. A lehető legcélszerűbb megoldások közvetítése nagyon fontos feladat volt. Fel kellett vázolni azokat a lehetőségeket, amellyel a helyzet megoldhatónak tűnt. Tájékoztatni kellett a lakosságot arról, hogy milyen segítség várható, mit kell saját erőből megoldaniuk. Amennyiben a közösségek magukra maradnak, nagy az esély arra, hogy a hangadók szerepe felerősödik. Ezért segíteni kellett a közösségek vezetőinek a célok helyes meghatározásában, a feladatok megfelelő elosztásában. A katasztrófavédelemnek adatokkal, eszközökkel kellett segítenie a krízishelyzet megoldását célzó döntéshozatalt, a kiútkeresést. Ennek nyomán a legtöbb településen helyreállt az egyensúly, az állampolgárok lelki egyensúlyukat visszanyerve képesek voltak minden erejüket összeszedve a helyzet megoldására koncentrálni.

A tanulóifjúság felkészítése a veszélyhelyzetekre

Sütőné Koczka Ágota a „Hogyan segítsünk a gyermekeknek a veszélyhelyzetek megértésében” c. tanulmányában kifejti, hogy a gyermekeknek „nehézséget okoz megérteni és elfogadni azt, hogy az események az életükben nem mindig szabályozhatók és előre jelezhetők.”⁹ A 2001. évi árvíz során több település alkalmazta, többen pedig most készülnek bevezetni azokat a módszereket és eljárásokat, amelyekkel a gyermek minél kevesebb sérüléssel vészelik át a veszélyhelyzeteket. Tervszerű, célirányos felkészítési tevékenységet folytattak, melyben részt vettek a köz-

---

⁹ Sütőné Koczka Ágota :”Hogyan segítsünk a gyermekeknek a veszélyhelyzetek megértésében, Katasztrófavédelmi Alapítvány 1998. 4. o.

oktatás, a katasztrófavédelem szakemberei, a helyi vezetők, az oktatási intézmények vezetői és pedagógusai egyaránt. A védekezés során pedig megtalálták a lehetőséget arra, hogy a gyerekekkel a szülők, az arra kijelölt pedagógusok, a családsegítő szolgálatok dolgozói, védőnők foglalkozzanak. A veszélyeztetett települések egy részén a gyermekek részére a tanórai nevelés keretén belül az elemi veszélyhelyzeti ismeretek közvetítése, a tanórán kívüli nevelés keretén belül táborok, versenyek, kiállítások, szakkörök szervezése történik már évek óta.

A kialakult veszélyhelyzetben nagyon fontos volt a határozott, megnyugtató, példamutató viselkedés. A veszélyhelyzet elmúltával nem fejlődött be a tevékenységünk. A pedagógusokat, szülőket fel kellett készíteni arra, hogy figyeljék a gyerekek megnyilvánulásait és amennyiben a megszokottól eltérő dolgot tapasztalnak, vagy az átmeneti zavarok nem rendeződnek egy meghatározott időn belül, feltétlenül forduljanak szakemberhez.

A jövőre nézve a fentiek mellett a tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a felkészítés egyik célravezető módja lehet, ha az oktatási intézmények elkészítik az ún. Prevenációs Programjukat, amely tartalmazza az intézmény komplex felkészítési tervét is.

A felkészítés javasolt formái:

- *az alapozó felkészítés* során az érintettek a települést, az intézményt fenyegető veszélyek megismerésén túl betekintést nyernek az intézmény „Prevenációs Programjába”. Elsajátítják a helyes veszélyhelyzeti magatartásformákat az ön- és mások mentésének módját;
- *az emlékeztető elméleti felkészítésre* évente egy alkalommal kerül sor. Ennek során felelevenítik az alapozó felkészítésen elhangzott ismereteket, majd kiegészítik azt a legújabb információkkal, a Prevenációs Programban történt változásokkal;
- *a veszélyhelyzeti felkészítés* nem más, mint a veszélyhelyzet bekövetkeztekor a veszély specifikumainak megfelelő tájékoztatás és a tanulóknak utasítása a legfontosabb teendőkre, emlékeztetve őket az ezirányú ismereteikre;
- *a gyakorlás*, az elméleti ismeretek alkalmazása szimulált veszélyhelyzetekben.

A tanulóifjúsággal kapcsolatosan tartsuk szem előtt Rousseau örökérvényű szentenciáját:

„Hívjátok fel tanítványotok figyelmét a természet jelenségeire, csakhamar kíváncsivá teszitek őket... Fogalmazzátok meg a kérdéseket, értelmi képességeiknek megfelelően, és engedjétek, hogy ő oldja meg azokat. Semmit se tudjon azért, mert ti mondtátok meg neki, hanem mert magától értette meg.”

ÖSSZEGEZÉS

A veszélyhelyzetek mindig válságot, kritikus helyzetet teremtenek az állampolgárok életében, melynek következtében a helyzettel való szembesülést követően megrettenve keresik a lehetséges kiutat, majd ennek kapcsán döntéseket hoznak, melyek alapvetően meghatározzák sorsuk további alakulását. Így van ez árvíz esetén is. Az árvízi krízisintervenció új fogalom a katasztrófavédelemben. Kialakítása, módszereinek, hatásainak vizsgálata tudományos kutatásokat igényel. A 2001. évi árvíz tapasztalatainak összegyűjtése és feldolgozása kiindulópontot jelenthet a további munkához.

A katasztrófavédelem hivatásos szervezetei és a veszélyhelyzet-kezelésben résztvevő más szervezetek, karitatív csoportok, magánszemélyek a veszély-elhárítási tevékenységen túl e döntések megkönnyítését, a helyes irányok és keretek közvetítését is vállalják. E tevékenység egyik lehetséges formája a veszélyhelyzeti krízisintervenció, melynek eddigi tapasztalatait összefoglalva, valamint a jelenségeket vizsgálva a jövőre nézve megállapítható, hogy *az árvízi krízisintervenció egyik alappillére a lakosság-felkészítés.*

A veszélyhelyzeti krízisintervenció tevékenységnek meg kell felelnie az új kihívásoknak. Ez csak a lakosságfelkészítés tudatos gyakorlatával érhető el. E munkában óriási segítséget jelenthet a „kézben tartott”, korrektül tájékoztató média.

A felkészítéssel szemben támasztott követelmény, hogy feleljen meg a célcsoportnak, legyen világos, érthető, meggyőzően határozott, több lehetséges változatra kiterjedő, és megnyugtató hatású. A lakosságfelkészítésnek a preventív időszakra, a veszélyhelyzet-kezelés és a helyreállítás időszakára egyaránt ki kell terjednie, és permanensen fejlődnie kell.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Veresné H. Júlia: Konceptió a lakosságfelkészítés átfogó reformjára, BM OKF, Bp., 2000.
- Dr. Pataki Iván: A lakosság katasztrófavédelmi felkészítése és tájékoztatása, Bp., 2001.
- Dr. Pető Csilla: A krízis pszichológiai vonatkozásai, krízisintervenció, Polgári Védelmi Szemle, 1999. IV. évfolyam 4. szám 28-39. oldal
- Dr. Zellei Gábor: Magatartás veszélyhelyzetben, vélemények a pszichológia alkalmazásáról, Polgári Védelmi Szemle, 1999. IV. évfolyam 4. szám 11-22. oldal
- Csiky-Mészáros Márta: Katasztrófavédelmi helyzetek által kiváltott lelki jelenségek, Polgári Védelmi Szemle, 1999. IV. évfolyam 4. szám 40-46. oldal
- Dr. Weiss Mária: Baj van a gyerekekkel, Gyerekeinkért, FPI 1998.
- Faragó Klára: Kockázatpercepció és kommunikáció, kandidátusi értekezés, 1993.
- Tóth Rudolf: Pánik hatásai, Polgári Védelmi Szemle, 1999. IV. évfolyam 4. szám 55-56. oldal
- Hoffmann Gertrud: Lélektani alapismeretek FPI, 2000.
- Bonni Remsberg: Gyerekeink és a stressz, Pont Kiadó Bp., 2000.
- Sztancs József: Árvízvédelem és lokalizációs beavatkozás, Katasztrófavédelmi Szemle 2000. V. évfolyam 3. szám 8-12. oldal
- Molnár Tibor: Felkészülés a befogadásra, Katasztrófavédelmi Szemle 2000. V. évfolyam 3. szám 12-19. oldal
- Kiss Ernő: Veszélyhelyzetek elleni védekezés és humán szakértelem, Polgári Védelmi Szemle, 1999. IV. évfolyam 4. szám 1-10. oldal
- Sütőné Koczka Ágota: Hogyan segítsünk a gyermekeknek a veszélyhelyzetek megértésében, Katasztrófavédelmi Alapítvány 1998.
- Az anyag egy része a lakosság, a helyszínen dolgozó katasztrófavédelmi szakemberek beszámolóit, a BM OKF Veszélyhelyzet-Kezelési Központja összefoglaló jelentései, a média helyszíni tudósításai alapján készült.